

ՎԵՐԵՋԱՆ

ԲԱՍՄԱԽՈՂՔ

ՆԱԲԱՐԱՐԵՐՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՅԳՐԴ ՏԱՐԻ

1904

ԹԻԻ 9 ՓԵՏՐՎԱՐ 25

ԽՍՐԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ

Մ. ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԻԶՄԻՐ

M. M. HASGALIAN GAZ. Smyrna

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒՐՀԱՆ	Ճերմակ ու Սեւ	217
Վ. ՄԱԼԷՋԵԱՆ	Սօնադ (սանտսեդ.)	220
ԼԵՒՈՆ ՄԵՍՐՈՊ	Քանդ	220
Լ. ԲԻՐԻՇՃԵԱՆ	Անկոխ Գետիններ	223
Ա. ՅՍՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Քարոզի Մրցում	225
Յ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ	Պատասխան մը	228
Յ. ԱԼՓԻԱՐ	Քրոնիկ	230
Խ. ԲԷՇԻՇԵԱՆ	Ընկճուած Սիրտեր	234
	Իզմիրի Նոր Գարմանատուներ	237
	Լրաքաղ	239
	Համաշխարհային Արձագանգ	240

ԳՐԱՏՈՒՆՍ ՍՏԱՑԱԾ Է

Աղօրացիրք Մկրեան. — գին 18 դրուշ:

Ժողովրդային Տօնացոյց. — Տօնացոյցի և տօներու մասին կարեոր և պարզ գիտելիքներ, զոնց Բաբգեն Ծ. Վրդպ. Կիչքսերեան — գին 3 դրուշ:

Ժողովրդական Քարոզներ. — Կեանքը առանց Հաւատքի, Հատ. Ա. զոնց Ներսէս Վրդպ. Դոնիկեան. — գին 6 դրուշ:

Ծրացիր Կենաց. — Աշխատանքի Սերովրէ Վրդպ. Սամուէլեան. — գին 5 դրուշ:

ՄԵՐ ԱՏԱԲԱՋԱՐԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Կ'ժանուցանենք թէ թերթիս ներկայացուցիչ ըլլալ ստանձնած է Տիար Յակոբ Կոսիկեան, ուստի փափաքողք կրնան զիմել յիշեալին բաժանորդագրուելու համար:

ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Ա. Մամուշի այն բաժանորդները որոնք կ'փափաքին ուղղակի իրենց Հասցէին ընդունիլ իրենց թերթերը՝ փոխանակ մեր զորակալներուն միջոցաւ ստանալու, կ'պարտաւորին ուղղակի խմբագրութեանս զրկել իրենց բաժանորդագրիւնները:

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Յօրգին. — Յ. Տ. Մ. — Ուղղակի թղթադրոշմով կրնաք զրկել. չի՞նք թիւերը կրնաք Տիարպէքիւրէ պահանջել. ձեր հասցէն չէ հաղորդուած մեզի:

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՅԳԻՊ ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 9

25 ՓԵՏՐՂԱՐ 1904

ՃԵՐՄԱԿ ՈՒ ՍԵՒ

— 302 —

ԱՌՈՐԵԱՅ ՆԻՇԵՐ

ԱՆՏԵԱՆ, չարաթուան յօդուածս (թիւ 7) իրարանցում պատճառեր է քանի մը մասնաւոր չըջանականերու մէջ՝ աւելորդ է ըսել քարափի կողմ: Մինչեւ իսկ հաւատացողներ եղեր են որ այդ կողմի Ա. Մարունի բաժանորդները հաւաքաբար խօսք մէկ ըրած՝ թերթերը պիտի դարձնեն խմբագրութեան: Ինծի արուած տեղեկութեան համեմատ՝ Խմբագրութեան կողմէ՝ այդ տեսակ սոցեղութիւն մը տեղի չէ ունեցած, բայց հետաքրքիր եղայ հասկնալու թէ ուսկի՞ց ծագեցան այս խօսքերը:

Շատ կ'ցաւիմ որ յօդուածս ծուռ մեկնուեր է քանի մը ընտանեկան չըջանականերու մէջ, եւ բացառութիւնները յարգած ըլլալս ուշադրութեան չէ անուած: Ամենէ ծիծաղելի սակայն այն է՝ որ Ա. Մարունի ո՛չ — բաժանորդներն աւելի բոբրոքած են եւ աշխատած հոս ու հոն իշխալով համոզել առացողները զայն եւս վերադարձնելու: Այսպիսիներու ուղղելով խօսքս պիտի ըսեմ՝ թէ իրենց ի դորձ զրա՞ծ դրութիւնը հայ — յայժպիտան չէ՞, քանի որ ինչպէս նախորդ յօդուածովս ըսի, ճիշտ անոնց կուղղեմ հիմա՛յ խօսքս եւ կ'հարցընեմ, եթէ *Aristocratie*, *Mondanité* եւ *High life* ինչ ըլլալը զիտնային այդ սխալ ընթացքին մէջ չէին իշխար, որովհետեւ եթէ Ազնուական ըլլային ներքեւի չպիտի ըլլար՝ իրենց չստացած մէկ թեր-

թին դրածով զբաղելու, որովհետեւ զայն կարգաւն, ուրիշէ մ'առնելով, տեսակ մը գողութիւն կ'ընշանակէ որ հակառակ է աշխուականութեան ոգւոյն, եթէ Մօնաէն ըլլային բնաւ բարկանալու իրաւունքը չպիտի ունենային եւ քանի որ դրուածը մասնաւոր հանգամանք մը չունէր լուութեամբ պիտի անցնէին, իսկ եթէ հայ - ջաշի ըլլային հոս ու հոն իյնալով չպիտի զիջանէին համոզելու աշխատել բաժանորդները որ թերթը ձեռնոցի մը նման կ'մըստապետին երեսին նետեն, որու մէկ աշխատակցին գրածով անոր ուղղակի պատասխանատուութիւնը չէր ճշտուեր ու համակարծիք ըլլալը չէր ենթադրուեր: Ուրիմն կրկին կ'հարցնեմ, ո՞ր դասակարգին կ'պատկանին եւ ինչո՞ւ կ'ընեղանան երբ զիտողութիւններ կ'ըլլան իրենց անտարբերութեան մասին:

*

Զարմանալի զուգահեռութեամբ մը մեր Քարափի դիւրագրգիռներուն նման Քասիմ եւս բորբոքած կ'երեւի Ա. Մաւնուլի դէմ, ⁽¹⁾ թէ եւ այն կարծիքն ունէի որ 300 թերթի մէջ շարունակելի թերթօն գորդի մը ջղային դրութիւնը տարբեր կերպով կազմուած պէտք էր ըլլալ:

Եւ ինչո՞ւ կ'ըբարկանայ Քասիմ ու կրակուրոց կ'ժայթքէ, որովհետեւ Ա. Մաւնուլի Պօլսոյ թղթակիցն Վաղինակ Մանգումէի հասցէին քանի մը զիտողութիւններ կ'սպրդեցնէ (թիւ 7): Հետեւապէս չգիջանելով Վաղինակի դէմ գրել եւ անոր արդարացի զիտողութիւնները ջրելու անկարող, մեր լրագրական բարբերու մէջ ար-

(1) Զարմանալի երեցւա Քասիմի յարձակումը մեզի դէմ: Այնպէս կ'կարծենք թէ Ա. Մաւնուլ ազատ է իր յարմար դատած յօդուածները հիւրընկալելու եւ չկարծեր թէ անպատճառ ճշմարտութիւնն իսկ սքողելու պարտաւոր է հաճոյք պատճառելու համար ասոր կամ անոր: Ասկից զատ Քասիմ կ'սխալի երբ միամտութիւնը կունենայ հաւատալու թէ մենք անձնականապէս իրեն դէմ բան մ'ունինք, ընդհակառակը միշտ սիրած ու յարգած ենք զինք, նկատելով որ մեր ողբացեալ հօր բարեկամն ու անոր վրայ հիացողներէն մին եղած է: Քասիմ կունենայ տխրամտութիւնը կարծելու թէ մենք գործի կ'ըլլանք եւ սխալըրներ կ'պահենք մեր թերթին մէջ եւ թէ անոնց գովեստներուն կ'կարտինք, բաւական անմտած ենթադրութիւն մ'է այս եւ չարժեք այս մասին ծանրանալ. քանի որ մեր գործը մէջտեղ է եւ ամենու ձեռքին տակ: Եւ որքան ալ ճիստոր համեմատութեան դրուած ըլլան գրական մեծ մարդոց գտնականներն իրենց ծնողաց հետ ու կ'հարցնենք թէ այդ խտոր համեմատութիւնն անխտոր պիտի յառնա՞ր եթէ զինք գովէինք եւ իր գործերը անզուգական հռչակէինք . . . : Բայց հաւատա՛, սիրելիդ իմ Քասիմ որ ատենք պարապ խօսքեր են եւ բնաւ չեն հետաքրքրեր մեր ընթերցողները, աւելորդ չէ. քանի որ մեր Հօրմէն մեզի տրուած խրատներէն դուրս—որ նուիրական են մեզի,—ուրիշներէ եկած խրատները խիստ շատ ձանձրոյթ պիտի պատճառէին եթէ անոնք իրենց զուարճալի կողմերը չունենային, եւ որպէսզի միշտ ճիստոր համեմատինք մեր ծնողաց հետ, ինչպէս կ'սիրէք անուանել, յաջորդ թիւով պիտի հրատարակենք **ԿՆՈՒՈՒ ՎԱՆԳՈՅԻ** վրայ համառօտ քննադատական մը: Մեր գործը, սիրելի Քասիմ, անձնականութեան շուրջ չդառնար:

մատացած սովորութեան մը համեմատ, կ'յարձակի այդ թղթակցութիւններն հիւրընկալող թերթի խմբագրին դէմ եւ տարիներէ ի վեր փնտռած առիթը ներկայացած կ'կարծէ ու ձեռքէ չուզեր հանել, (արդէն 4 տարի ինչպէ՞ս կրցած է համբերել զարմանալի է), եւ կ'հրատարակէ Ա. Մամուլի Հիմնադիր—խմբագրապետին քաղաքավարական մէկ դեղեցիկ ԱՆՁՆԱԿԱՆ համակը, որու մէջ շնորհակալութիւն կ'յայտնուի իրեն (Քասիմի)՝ անոր խորհրդաւոր սլարդեւին համար իր յոբելեանին առթիւ :

Քասիմ որ ձեւապաշտութիւններէ ախորժող կ'երեւի՝ Խզմիրեան բարեկամի մը կողմէ իրեն եղած հարցումին ի պատասխան՝ քանի մը անճախ դիտողութիւններ կ'շարէ Ա. Մամուլի խմբագրի հասցէին՝ իբրեւ թէ «աժեմ չաժեմներու խաղալիք, սինլքորներու ձեռք գործիք, ամսական մէկ մէճիտով գովեստներ շոպյլող» աշխատակիցներով պաշարուած ԸԼԼԱՐ այն :

Եթէ Ա. Մամուլի յօդուածներն ամեն չաժեմներու գրէն կ'եւնեն, ինչո՞ւ Քասիմ անոնց կարեւորութիւն տալով կ'յոդնի, եթէ սինլքորներ են (գրաւ կ'դնեմ որ այս բառին նշանակութիւնը չգիտեմ) Մակգոռնէի հասցէին Տգեղ ակնարկութիւններ ընողները՝ սինլքորներու հետ ինչ-գործ ունի ինք, իսկ ամսական մէկ մէճիտով գովեստներ շոպյլողներուն գալով՝ այդ ասլանքէն Խզմիր չգտնուիր եւ Ա. Մամուլի ՅՅ տարուան հաւաքածոյին մէջ բնաւ չտեսնուիր իրերազօլական ընկերակցութեան մը նշոյլը, մինչդեռ Քասիմ եթէ ուզէ, կրնայ անոնցմէ գտնել, — քանի մը բացառութիւններէ դուրս, — իր ասլան միջավայրին մէջ, կամ մենասերական անկիւններու եւ վառարաններու բոլորտիքը, կամ խմբագրական մեծադիպող ռեֆլաւներու տակ եւ ասկից զատ ո՞վ ըստ Քասիմի թէ հօրը սիրածն անսրտաճառ տղան ալ սիրելու դատապարտուած է, ի՞նչ հիման վրայ Քասիմ կուզէ որ հօրը մասնաւոր նախախով մը գովածը՝ գաւաղը հրապարակաւ ջատագովէ, ո՞վ կ'ըսէ թէ իր նախորդ տարին եւս արժանիքը պահած է իր միօրինակ մակարդակը . . . :

Բայց ինչ կուզէ ԸԼԼԱՐ, եւ շատ անգամներ ալ կրկնուած է այս էջերուն մէջ, մեր լրագրական, հրապարակադրական բարքերու մէջ ամեն պարագայի, ամեն առթիւ երեսան կ'եղնէ թէ մենք քննադատութիւններէ, դիտողութիւններէ, ակնարկութիւններէ կ'խորշինք, չենք սիրեր զանոնք, որպէս թէ ամեն գրիչ չարժող անպատճառ անալալական ԸԼԼԱՐ, յայտնած կարծիքն անփոփոխ, իսկ ինք հեղինակութիւն մը, ուստի, իրք Քասիմ անգամ, որու վրայ տարբեր գաղափար մը չի դրած էի, անմարտելի կ'զանէ վիճաբանութիւնն եւ անձնականութեան կ'զիմէ, իրաւունք չահելու համար, կրնաք հասկնալ թէ ինչ տեսակ լրագրութիւն է մերիններու ըրածը :

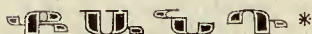

Ծառերուն ծոյր շափին՝ սակ սարսուռներ կան,
Ինչպէս սարսուռներ կան հոգիիս մէջ՝
Երբ՝ ֆեզի կը խորհիմ:
Ծառերուն ուսերուն մէջ քափառական
Երագներ կը պարեն, ու կ'երգեն
Երգ մը սարսաւ ու անհիմ:

Ակերուն, առուակներուն վագֆին մէջ ձայներ կան,
Ձայներն անոնց որ կը սառապին հոս,
Հեծկոյսանֆի ձայներ:
Որպէս քե անպատասխան մեռելի մ'ըջային գուժկան,
Դեռ իրիկուն չեղած, շաւ, շա՛ւս կանուխ,
Մեռելի մը անէր:

Այլերուդ նուաղիտ նայումսն կը քափին
Տոսնութիւնները սիրոյ մ'անհեատ,
Սիրսիս վերջերուն վրան:
Այլերուդ անհունին մէջ, անհուն կոպին,
Ըսէ՛ երբ պիտի քաղէր, ե՛րբ, այս
Սիրսը յուսահատական:

ՎԱՅԱՆ ՄԱԼԵՋԵԱՆ

ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

(ՄԱՀՈՒԱՆ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱԹԹԻԻ)

Ք

Փռանսական մեծ յեղաշրջութիւնը, իր ծայրայեղ տագնապներէն
հտքը ծնաւ Մեծ-մարդը, Նաբոլէոն: Ու հետադառող մտքին համար
որ անցեալը պէտք եղածին պէս կրցած է ուսումնասիրել, բնա-
հրաշք մը չեղեաւ ծնունդը այս հանձարին որ իր ամբողջ փառքը
կը պարտի մօտաւոր՝ բայց իր կեանքի այնքա՛ն հակասող անցեա-
լին: Անկուսթի շրջանը, ըլլայ ան ժողովուրդներու քաղաքական
կեանքին մէջ, ըլլայ անոնց մտաւոր կեանքին համար միշտ լաւա-
գոյն շրջան մը գուշակող ծիրանի-գօտին եղած է պատմութեան
մէջ: Բանդը ծնող ազգը, անոր ամբողջ փառքը կը պարտի այն ան-
կուսին որով կը առաջադէր դարերաւոր ու պատկառելի իմաստա-
սիրութիւնը Գերման ու Ֆրանսական ազգերուն: Գերմանիոյ մէջ
մանաւանդ ֆրանսականին զինովցնող շունչովը կուրցած իմաստա-
սիրութիւնը կամաց կամաց բայց վճռական քայլերով անցեալին
բոլոր վարդապետական ու հինցած գրութիւններուն փլատակներէն
անցան ու կանգ չաւին մինչեւ որ Ego ին պաշտուծը, մեծութիւնը

չտեսան բոլոր միւս վարդապետութիւններուն վրայ կանգնած: Ճշմարիտ իմաստասիրութիւնը այդ շրջանին մէջ, մինակ ան էր որ կրնար ու եւ է կերպով դրական օգուտ մը ունենալ այդ կուռքին: Բացարձակ գեղեցիկին գաղափարականը նիւթական օգտակարութիւնը եղաւ: Կրօնքին, քրիստոնէութեան ճշմարտութիւնները կրնազունէին մինակ իրենց այն ձեւերուն տակ որով կարելի էր գրականը ու օգտակարը ճանչնալ մեծագոյն ու առաջին նպատակը կրօնքին: Ժողովրդական փիլիսոփայութեան շրջանն էր այդ, որուն օգտապաշտ գաղափարներու հոսանքին առջեւ կրօնքը իսկ տեղի կուտար եւ գերագոյնին ախրող գաղափարը եթէ ոչ բոլորովին ուրացուած, գոնէ երկրորդական տեղ մը կը գրաւէր Եջօին քով:

Մարդկային մշտքը սակայն, իր անվրէպ ճօճումներուն մէջ մէկ ծայրայեղութենէն գէպ միւսը երբէք չէ կրցած մնալ մէկ կողմի մը վրայ: Ասով կը բացատրուի այնքան հակասող վարդապետութիւնները որոնք իրարու հետ կ'ծնին ու իրարու հետ կամաց կամաց կը նոյնանան գրեթէ միեւնոյն շրջանի մը մէջ: Գերման կամ ֆրանսական զրապաշտ իմաստասիրութեան ճիշդ քովը անխուսափելի էր ուրեմն բացարձակ վերացական վարդապետութիւնը որ իրաւաւ սկսաւ ճիշդ այդ անկումի շրջանին մէջ իր կուտանը ունենալ ժողովրդականացած փիլիսոփայութեան մը ծոցին մէջ:

Զօրեղ մտքի մը պէտքը ամէնէն աւելի հիմա էր որ զգալի կըլլար, յանդուգն հարուածով մը կասեցնելու համար իմաստասիրութեան անխուսափելի անկումը այս երկու հակասութեանց մէջ, եւ եւ բարձրացնելու համար զայն վե՛ր, այն ճամբուն վրայ ուրիշ վար սաներ էր ան բացարձակ զրականութեան եւ վերացականութեան անհաստատ ու անորոշ պայքարներով:

Այդ փառքը Բանդի վերապահուած էր: Իր մեծ — բարեկարգողի դերը ինքն է որ ամենէն լաւ կերպով կը պատկերացնէ սա յանդուգն նմանութիւնով, որուն մէջ իմաստասիրութեան աշխարհին Կոպերնիկոսը կանուանէ ինքզինքը: « Այս պարագային ալ, կըսէ, ճիշդ ու ճիշդ կը ներկայանան ա՛յն պայմանները որոնք ներկայացան Կոպերնիկոսի խորհուրդները յայտնուած ատեն: Անիկա տեսնելով որ չկրցաւ բացատրել երկնային մարմիններու շարժումը սանթաղութիւնով թէ ամբողջ տիեզերքը գիտողին շուրջը կը գտնայ, փորձեց գիտնալ թէ արդեօք պիտի չյաջողէ՞ր եթէ գիտողը դառնար անոնց շուրջը եւ անոնք ալ հանդէսէն, եւ իր ըրած բարեփոխումը իմաստասիրական աշխարհին մէջ կը բաղդատէ Կոպերնիկոսի կատարած գործին հետ:

Բանդի գծած իմաստասիրութիւնը փրկութեան միակ ճամբան եղաւ անկումի այդ բացարձակօրէն զրապաշտ եւ բացարձակօրէն վերացական շրջանին: Առաջինը՝ ծայրայեղ զրապաշտութիւնը՝ հին օրէնքները քայքայելու իր մոլեղնութեան մէջ բոլորովին կուրա-

նար արտաքին, նիւթական աշխարհէն դուրս մտքին, իմացականութեան գոյութիւնը, մինչդեռ երկրորդը՝ հասկնալու համար այդ արտաուոյց ծայրայեղութիւնը, ինքն ալ կիշնար բացարձակ վերացականութեան մէջ ուրանալով նոյնիսկ նիւթական աշխարհի մը գոյութիւնը: Մեր տեսած կամ զգացած բոլոր երեւոյթները նիւթական աշխարհին մէջ, մտքին պատրանքները, կամ չառ չառ մտքին մէջ գոյութիւն ունեցող երեւոյթներ էին լոկ: Ամէնէն սպառնալից ու ամէնէն դժնդակ ճգնաժամն էր այս չըջանը փիլիսոփայութեան պատմութեան համար, որովհետեւ ազգեր ատոր լուծումին կը խառնէին իրենց ճակատագիրը, ու անոր անուշիկ կը յեղաշրջէին կեանքի դարաւոր օրէնքները: Անհատը թէ ամբողջը, առաջինին ետսէր օգո՞ւտը թէ երկրորդին քառոյցականը, ինկած յուսահատ մարդկութեան համար *that was the question!* Քանզի « Գնահական փիլիսոփայութիւն »ը միջին ճամբան, փրկութեան ճամբան մատնանիչ ըրաւ այդ լիկուած, տանջուած հոգիներուն ու Քանդ ճնած էր, որովհետեւ իր ամբողջ փառքը կը պարտի այն յանդգնութեան որով կըցաւ երկու ծայրայեղութիւնները միացնել եւ ստեղծել նոր իմաստասիրութիւնը: Քանզի կընդունի թէ նիւթը չենք կընար ճանչնալ իր եռաքեան մէջ: Բայց կընանք ճանչնալ անոր *phenomenar*—անոր երեւոյթները կամ հոս աւելի յարմար պիտի ըլլայ ըսել յատկութիւնները: Առէք քարի կտոր մը. ի՞նչ գիտենք անոր էութեան, իսկութեան վրայ, ոչինչ, բայց կընանք գիտնալ զայն իր յատկութիւններով, այսինքն կարծրութիւն, ծանրութիւն, գոյն եւ: Մեր միտքը ո եւ է չփում ո եւ է առնչութիւն չունի նիւթին էութեան հետ: Նիւթին եւ անոր մէջտեղը կը կենայ երեւոյթը, որ տեսակ մը թարգմանի դերը կը խաղայ մտքին առջեւ, բացատրելու, ճանչցնելու անոր արտաքին աշխարհը: Քանզի մարդկային բանականութեան օրէնքները կը զաւանի զանոնք, եւ նոյն իսկ կը փորձէ աւելի թանձրացած ձեւի մը վերածել իր վարդապետութիւնը, տասներկու օրէնքներ սահմանելով եւ յիշելով զանոնք զատ զատ, ինչպէս, միսութիւն, շատութիւն, ամբողջութիւն, իրականութիւն եւ: Եւ:

Քանզի փորձառական փիլիսոփայութեան երեք բաժանումները կը հիմնէ մտքի կարողութիւններուն երեք որոյ բաժանումներուն վերայ, զորս ի՞նչ ըրած է եւ որոնք մինչեւ այսօր զրեթէ ընդհանուր իմաստասիրութեան ամէնէն էական կանոնները մնացած են: Հոգին անթիւ անսահման կարողութիւններով կը հազարդակցի՝ դուրսին հետ, բայց այդ ամէնը կարելի է սա երեք գլխաւոր կարողութիւններուն տակ դասաւորել՝ գիտնալ, զգալ, կամիլ:

Գնահական փիլիսոփայութեան այն մասը որ զգացումները կը քննէ կը կոչուի « զգացողութեան քննութիւն »ը, միւսներ չեն « Փորձառական գիտութեան քննութիւն » եւ « Տեսականին քննութիւն »: Քանզի բացէ իրաց կը ժխտէ անմահութիւնը, կամ Աստուծոյ մը զա-

դաժնարումը ապացուցանելու. կարելութիւնը փիլիսոփայութեան օրէնքներով, բայց երբէք չմխտեր անոնց գոյութիւնը: Բարոյական օրէնքը կայ բնադանցական պայքարներու հին սոսմաններէն անդին որ կը ճանչցնէ մեզի ատոնց իրականութիւնը, գոյութիւնը: « Իրերը այդ օրէնքին մէջ, ա՛յլ բարոյականին տէրերը չեն որոնց առջեւ տեղի կուտայ ան, ճշմարտութիւնը ճանչնալու. համար, այլ իր ծառաները գործ կընայ գործածել իր բարոյական օրէնքները գործադրելու համար:» Ու այսպէս Քանդ մինչ մէկ կողմէն կը ջախջախէ բնադանցական իմաստասիրութեան խարխուլ կռուանները միւս կողմէն զապալա իմաստասիրութեան բերած ուրացումի վարագոյրը կը պատռէ հոգիին գիտութեան մէջ նորէն վերադարձնելով Աստուծոյ գոյութեան, հոգիին անմահութեան եւ իրականութեան զաղափարականները:

Քանդ երջանկութիւնը ունեցաւ կենդանութեանը տեսնելու իր հսկայ գործին արդիւնքները: Գերմանացի բրոֆէսէօրի մը սա խօսքերը լաւագոյն կերպով կ'ըստկերացնեն յաղթանակը այս մեծ մտքին: «Ամբողջ Գերմանիոյ մէջ Քանդեան փիլիսոփայութիւնը չուտով եւ անսահման տիրապետութիւն մը ձեռք ձգեց: Անոր նպատակին պատկառելի խելախութիւնը, արդիւնքին նորութիւնը, սկզբունքներուն գործնականութիւնը, աշխարհը դատելու բարոյական խտրութիւնը, ու ամէնէն աւելի անկաշկանդ ոգին եւ բարոյականին վեհութիւնը որոնք այնքան կը հակասէին զարուն ճիգերուն, իր փիլիսոփայութեան համար ստեղծեցին ազդեցութիւն մը այնքան ողբերորդ որքան բնադարձակ»: Չկար համալսարան մը ուր իր վարդապետութիւնները չիչխէին: Գիտութիւնները եւ գրականութիւնը անոր գրոյմը կրեցին: Շիլլէր զայն երգեց:

Ու ահա պատճառը, որուն համար ամբողջ Գերմանիա, քաղաքային սարսող պատճառներուն հակառակ, այնքան խանդավառութեամբ տօնեց իր մեծ իմաստասէրին էմմանուէլ - Քանդի ծննդեան հարիւրամեակը:

ԼԵՒՈՆ ՄԵՍՐՈՊ

ԱՆԿՈՒ ԳԵՏԻՆՆԵՐ

ՔԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՄՐՅԱՆԱԿԸ

Ռուսահայ թերթի մը մէջ կը կարգամ թէ Թիֆլիսի Հայոց Դրամատիկական Ընկերութիւնը կը հրաւիրէ հայ թատերադիրները, որ պէտքի մինչեւ յառաջիկայ Օգոստոս 20 ներկայացնեն իրենց հեղինակութիւնները, եթէ ունին, Տիկին Մակարեանի Մրցանակաբաշխութեան մրցումին մասնակցելու համար:

Առաջին մտածումս կըլլայ այս զեկոյցը հաղորդել — անշուշտ տղորովին անպաշտօն կերպով — մեր թրքահայ գրագէտներուն, ու

ընց մէջ տարակոյս չունիմ թէ թատրերգութիւն հեղինակելու կարողներ կան: Ահաւասիկ պաշտօնական ծանուցումը, բառ առ բառ.

«Հայոց Դրամատիկական Ընկերութեան Վարչութիւնը խնդրում է հայ թատերադիրներին ուղարկել վարչութեան նախագահին (M. Maria Toumanova N° 8 Barietinskaya oulitsa - Tiflis Caucase) ինքնուրոյն թատերական գրուածքներ Տիկին Մ. Մակարեանի մըրջանակաբաշխութեան ենթարկելու համար:

«Մրցանակաբաշխութեան պայմաններն են. — Մրցանակաբաշխութեան ենթարկուող գրուածքները պէտք է ուղարկուին վարչութեանը՝ ոչ ուշ քան 1904 թւի Օգոստոսի 20ը, կեղծ ստորագրութեամբ եւ պայմանական մակագրութիւն կրող ծրարով, որի հետ պիտի լինի նոյնպիսի մակագրութիւն կրող եւ հեղինակի իսկական անունը ներկաւոր ծրար:

«Մրցանակի հարցը կ'որոշի Մրցանակաբաշխութեան Յանձնաժողովը, որ կ'ընտրուի այս տարուայ Մարտ ամսին: Մրցանակը կադմուելու է Տիկին Մակարեանի կողմէ 3000 ռուբլիի մը տարուայ տոկոսից:

«Կարող է տրուել նաեւ կէս մրցանակ:

«Մրցանակաբաշխութեան կարող են ենթարկուիլ միայն այն գրուածքները, որոնք ղեւ չեն ներկայացրուած կամ ներկայացրուած են միայն վերջին սէզօնին»:

Որչափ կ'երեւայ այս պաշտօնական յայտարարութենէն, Դրամատիկական ընկերութիւնը ո եւ է սահմանափակում չի դնել եւ «վարչութիւնը խնդրում է հայ թատերադիրներին» բացատրութենէն կարելի է հասկնալ եւ' Ռուսահայ եւ' Թրքահայ թատերագիրները, անխտրականօրէն: Միւս կողմէ 3000 ռուբլիի տարեկան տոկոսը (վեր ի վերոյ 2500 դրշ.), նոյն իսկ անոր կէսը, արհամարհելի վարձատրութիւն մը չէ բնաւ մեր սահաւապէտ գրագէտներուն համար:

Թատրերգութիւնը որ մեր գրականութեան նախորդ սերունդի աշխատանքներուն նախասիրած ճիւղն էր գրելի, յայտնի է որ ներկայիս բոլորովին անմշակ թողուած է: Ասիկա չի նշանակել թէ մեր մէջ թատրերգութիւն կրելու կարողներ չկան. բնդհակառակը, թատրերգութիւնը գրական սեռերուն մէջ զիւրիներէն մէկն ըլլալով, իր միջավայրը լիովին ուսումնասիրած եւ արտայայտութեանց վառվռունդութիւն, արամտութիւն ու զիտելու կարողութիւն ունեցող ամէն գրագէտ, քիչ թէ չատ կը յաջողի թատրերգութեան մէջ ալ: Արդէն, հիմակուան նորավէպներուն, խօսակցութեան ձեւով գրուած վիպակներուն եւ աւելի կամ նուազ զուարթախոսութիւն ու սրախօսութիւն պարունակող արձակներուն աճումը ապացոյց մըն է թէ, նոյն հեղինակները թատրերգական սեռը փորձելով ինքզինքնին օտար հողի վրայ չպիտի զգան. հանգիստութիւնները այնքան մերձաւոր են որ, կը բաւէ յիշատակել Յ. Յ. Պարոնեանի Մեծապա-

սիւ Մուրացիանները, գործ մը՝ որ առանց իբր թատրերգութիւն
զրուած ըլլալու, շատ դիւրութեամբ եւ պզտիկ փոփոխութեամբ
մը կարելի է բնօր վրայ հանել, ինչպէս որ կըլլայ ալ թէ՛ հոս եւ
թէ՛ Կովկասի մէջ:

Իսկ թէ ի՞նչ ընտրութիւն պէտք է ընել նիւթին մէջ, օ՛հ, ապա-
հովաքար առոր մէջ չէ որ ձախողութեան պիտի հանդիպին մերին-
ները, արուած ըլլալով իրենց այլազան տարբերով ու քիփերով դե-
ղուն միջավայրը:

Նիւթէն չեղիլ պիտի ըլլար ասկէ աւելի ծանրանալը օգտակա-
րութեանը վրայ՝ լիտտերական ճիւղին, եւ բացատրելը թէ ո՛ր աս-
տիճան կենսական զարթնում մը պիտի ըլլար, ի շահ մեր զբաղա-
նութեան, եթէ փորձ մը ըլլար մեր կողմէն ալ թատրերգութիւններ
ներկայացնելու կազմուելիք մասնաւոր յանձնաժողովին: Մնաց որ,
ընդհանրապէս թրքահայ զբաղէտներու՝ գաղափարի, ոճի եւ ար-
ուեստի տեսակէտով ունեցած առաւելութիւնները՝ Ռուսահայ գրա-
վէտներու վրայ, ամէն յոյս կը ներշնչեն, որպէս զի կազմակերպ-
ուելիք մրցումին արդիւնքին մասին յոռետես չըլլանք:

Երբ միտքերնիս բերենք որ մեզի համար երեւոյթ մը նկատուող
«Թաւշանձեան մրցում» ին դեռ երկու ամիս առաջ մասնակցողներ
եղան մինչեւ Կովկասէն եւ Ռուսիոյ զանազան կողմերէն, ալ ի՞նչ
հարկ անմերձեանի նկատելու Ռուսահայոց բաղմագունեան բուպ-
լիներով կազմակերպուած մրցանակաբաշխութիւնները, եւ Ռուսա-
հայ Յովսէփ Իզմիրեանց մը որ ճիշդ քսան տարի առաջ 10000 բուպ-
լի կը կտակէր, տարեկան 600 բուպլի տոկոսովը հայլ. գրականու-
թեան եւ ժամանակագրութեան վերաբերեալ լաւագոյն երկասիրու-
թիւնները վարձատրելու համար, միթէ պզտիկ սառարող մը եղած
է ցարդ թրքահայ զբաղէտներու եւ բանասէրներու:

Ոչ մէկ պատճառ, ոչ մէկ արգարացում ունին ուրեմն թրքահայ
զբաղէտները, եթէ ծուլանան օգտուելու Տիկին Մակարեանի կտա-
կած 3000 բուպլիներուն տոկոսէն: Նոյն իսկ մաղթանք մը ունին
կատարելիք. — Երանի՛ որ «վարչութիւնը խնդրում է հայ թատերա-
դիրին» բացատրութիւնը ունենար ճիշդ այն նշանակութիւնը զոր
տուինք:

ԼԵՒՈՆ ՔԻՐԻՇՃԵԱՆ

ՔԱՐՈՉԻ ՄՐՅՈՒՄ

Թաւշանձեան էֆ. ի քրիստոնէական մաքրասիրտ քմահաճոյքը
կըցաւ մեր մէջ երեւան հանել յուղում մը եւ խանդավառութիւն
մը՝ որոնց ընդունակ էինք:

Բայց բողոքողներ գտնուեցան թէ չէ՞ր բաւեր որ հայուն հին ու
նոր մասնիագրութիւնը թխսուած ըլլար արդէն կրօնական ներշն-

չումը հնաւանդ բունկալին մէջ :

Ուրեմն իրա՞ն է որ արհամարհանքով կը նայինք ժամանակակից ոգիին ու արդի կեանքին, իրենց նորանոր ու յարափոփոխ պէտքերուն համեմատ, յամենալու համար ցայսօր աւանդութեան հանգստաւէտ՝ այլ բորբոսած պահարանին մէջ : Ասիկա շատ քաջալերական, չէր կրնար նկատուիլ, մեր ապրելու ընդունակութեան իրրեւ յոռեղուշակ ակտանիշ :

Պէտք է իրողութիւնները զատել զիրենք բաղադրող տարրերուն իւրաքանչիւրին սեփական նկարագրին համեմատ :

Ուրիշներ դիտել տուին թէ՛ կրօնական մատենագրութիւնը իր դոյութեան իրաւունքը կորուսած չէ ո՛չ մէկ պայմանի ներքեւ :

Մերինը՝ առաւելապէս, պիտի համարձակէի նամանաւանդ հաստատել՝ հիմնապէս կրօնական ըլլալու առաւելութիւնն ունի : Այդ տեսակէտէն Արմաշին շատ բան պարտական ենք : Կա՛ն ուրեմն, կրօնական մատենագրութիւն մը կա՛յ ու կայ : Ռընանը, այդ գեղեցիկ ու բարձր իմացականութիւնը, իր կարգին կրօնական մատենագիր մը չէ՞ր : Յիսուսի կեանքին ժողովրդային տպագրութիւնը ոչ ի՛նչ ունի վերաւորելու՝ հաւատացեալին անդորր գիտակցութիւնը, զոր մահաւանդ խանդավառելու բանաստեղծական ներշնչումով իր մոգական գրիչը շարժած է մեծանուն սկեպտիկը :

Թաւանձեան էջի բարի, պարկեշտ ու երկիւղած քրիստոնէ մը միանգամայն հայ ու skrskrոջ տղայ, որ Ամերիկայի մէջ հարստանալու բաղաւորութիւնն է ունեցած, ունի նաեւ իր զրական ճաշակները : Եթէ ակորժակ չունի ըմբռնելու Ուօլթ Զուայթմանը, Բօն, Թոոօն, Ի՛նչ է իր յանցանքը : Անդին՝ միսիօնարական մատենագրութիւնը կը հրապուրէ զինքը, իր նախանձն իսկ կը զրգոնէ : Ամերիկան, « գործնական քրիստոնէութեան այդ երկիրը » ⁽¹⁾, չունէր ուրիշ բան մը տալու իրեն : Եւ ատո՛ր համար մահաւանդ Թաւանձեան մըցումը եանքիական տարօրինակութեամբ հրապոյրով մը գեղեցկացած է : Արդարեւ, ինչո՞ւ հայն ալ չունենա՛ր ազւոր քարոզներու հաւաքածու մը՝ զոր վերծանէր իրիկուան, ընթրիքէն յետոյ, իր առօրեայ վաճառականական նիւթապաշտ հնհուփներուն յոգնաթափումը վնասելու համար աւետարանական ու աստուածաշնչական մեկնութիւններու մաքուր ու անխլթական մթնոլորտի մը մէջ : Ի՛, չեշտ ընդդիմակութիւն մը կա՞յ մերձեցումի այս պարկեշտ փորձին մէջ : Այնքա՛ն խոհարարական են մեր առօրեայ ճաշակները : Ո՛ւր կը մնան հոգեկան վայելքները, հոգեկան սնուցումները : Եւ բացի կրօնական գիւրամարս խաւիճէն, որուն մեր քիմքերն ու ստամոքսները վարժուած են դարերէ ի վեր, ի՞նչ անունդ կը ճանչնայիք հոգւոյն սրբազան պիտոյքներուն համար : Ունիք զուք զայն, կրօնական մահաւան՝ որ չի հինար, որ չի հատնիր —

որ այնքան խնայողական է մանաւանդ:

Ու թաւշանճեան էֆէնտին թշնամանողներ դանուեցան: Ի՞նչ իրաւամբ արգեօք: Ճաշակները չեն քննադատուիր: Պանիր չուտողները կան, ու մեղրէն համ չառնողները կան:

Շահնուրին բարեկամը իրաւամբ բերնին չափը տուաւ սա ժպիրհ ու անփափկանկատ Ձիֆթէ — Սարաֆին:

Թաւշանճեան էֆ. տէրտէրցուցական (սխալ էր ըսել ախրացույական) ճաշակներ ունի: Ժառանգականութեան խնդիր, — ինչո՞ւ կը յուզուիք: Հայ հասարակութիւնը սլաշտօնական հիացումով կը նուիրագործէ այդ ճաշակները: Նուիրական աւանդապահութեան, — ինչո՞ւ կը բարկանաք — Տէրտէրցո՞ւ ժողովուրդ: Է՛, այո՛, ինչո՞ւ չէ:

Համամիտ եմ Շահնուրի Բարեկամին՝ որ Ձիֆթէ — Սարաֆը յանդիմանեց: Այս մեծահարուստ ոսկեղծ մականունով երիտասարդը, — որուն համար կ'ըսեն թէ տաղանդ ալ ունի, աւա՛ղ, — երբեմն յախուսն չարժուէիւք կ'ընէ, որք հաճոյք չեն պատճառեր, որ չեն թուիր երբէք համաձայնիլ իր անունին սեղանաւորական հանդիսաւոր ու ծանր լրջութեան հետ:

Ուրեմն, մեր հարուստները կը սիրեն ու կը քաջալերէն մանաւանդ այն զրականութիւնը՝ որ մեր պապենական համբատ բաժինն է, ժողովուրդներու մտաւորական գործունէութեան լայնածիր սահմաններուն մէջ, կրնա՞ք երեւակայել հարուստ հայ մը՝ որ ուզէր ինքնաբերաբար մեկնեալ հանդիսանալ օրինակի համար Ձիֆթէ — Սարաֆեան լպիրշ իրապաշտութեամբ նորալէպներու հաւաքածուի մը հրատարակութեան: Ասիկա շատ անփայլել ու ամօթալի պիտի ըլլար: Զօհրապին փառաւոր ու մեծ տաղանդն իսկ անոնց մօտ չնորհ գտնելու իրաւունք չունէր տակաւին:

Եթէ մանաւանդ ու ամենէն աւելի քարոզը կուտան մեզի, պատճառն այն է որ ամենէն շատ քարոզի պէտք ունինք: Ո՞վ պիտի լրջօրէն մտածէր թէ լաւագոյն քարոզը դալլին զլիսուն կարգացուած աւետարանէն տարբեր արդիւնք չպիտի տար, զործնական աշխարհին մէջ:

Տարակոյտ մըն ալ ունիմ. կը կասկածիմ թէ՛ կրօնական զրականութեան այն բուռն թափը, որ կը ոգեւորէ մեր արդի պարբերական մամուլը, կարենայ տալ երբէք այնպիսի գործեր՝ որոնք կրօնական ուսուցումի համար դարերէ ի վեր տեղի ունեցած թուղթի ու մեղանի վատնումներուն քանակն աւելցնելէ շատ տարբեր բանի ծառայէին:

Կրօնական ուսուցո՞ւմ: Ասիկա շատ հին դաս մըն է: Չէի՞նք կրնար «համալրինս փոխել», Նարեկացի՞ մը, Շնորհալի՞ մը, եթէ ունիք՝ տուէք անոնցմէ մեզի: Բոլոր զրկերը բաց պիտի ըլլային անոնց համար: Յաճախ երբ չանքարողէ մը ձանձրացած զգամ ինքզինքս, պէտքը կ'ունենամ Նարեկ մը, — գրաբարը, — բանալու կամ

Վէտլէնի Սաթեար ձեռքս կ'առնեմ, հոգիս նողկանքը սրբելու եւ սրտիս խոտովութիւնները ամոքելու համար միսթիքական զգացման տիրանուշ լողանքին մէջ:

«Համարնիս փոխէինք», հերոսական յանդգնութիւնն է ասիկա: Բայց ատանկ անխոհեմութիւններու ընդունա՞լ էինք մենք: Ճակատագրային ծանր երկանաքարը կը ճնշուի մեր մտքերուն վրայ: Հանգիստ ենք հոտ, վասն զի վարժուած ենք: Թողէ՛ք ուղեմն որ հաւկիթները չպաղին ու թուխսը չապականի:

ԱՐՏԱԵՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Պ Ա Տ Ա Ս Ք Ա Ն Ս Ը

1903ի թրքահայ գրականութեան վրայ «Մասիս»ի մէջ հրատարակած տեսութիւնս առիթ տուեր է «Շահնուրի Բարեկար»ին կարգ մը դիտողութիւններուն Արեւ. Մանուղի 5 ըդ թիւին մէջ որոնց հարկ կը համարիմ պատասխանել քանի մը տողերով:

Շահնուրի Բարեկարը նախ ընտրած խորագիրս — քրիստոնէականութիւնը 1903 ին — անհամապատասխան դտեր է տեսութեանս պարունակութեանը, գլխաւորաբար անոր համար որջնոն մոռցուած են եղեր Բազմալիւսն ու Հանդէս Ամսօրեան իրենց բազմակողմանի նիւթերով: Իր կարծիքով՝ «թրքահայ» բացատրութիւնը աւելի ընդարձակ առում ունի եղեր ընդգրկելով «թրքահայոց մէջ տարածուած գրականութեան ամբողջ տարրերը». . . : Չենք զիտեր ի՛նչ տեսակ տրամաբանութեան մը արդիւնք է թրքահայ գրականութեան համար տրուած այս քմահաճ սահմանը: Մենք մինչեւ հիմա «թրքահայ գրականութիւն» ըսելով կը հասկնանք թրքահայոց ըրած գրականութիւնը իրենց միջավայրին մէջ, եւ հետեւաբար թրքահայ գրականութեան իբրեւ վառարան՝ Պօլսէյն եւ Իզմիրէն զատ ուրիշ կեդրոն չենք ճանչնար: Ասոր համար է որ մեր տեսութեանն գուրս թողուցած ենք Վենետիկն ու Վիեննան իրենց հանդէսներովը առանց երբէք մտքերնուս անցընելու անտեսել անոնց հանրածանօթ արժանիքը եւ գերը ընդհանուր հայ գրականութեան մէջ:

Այս անտեղի դիտողութեանն վերջ Շահնուրի Բարեկարը կը յայտնէ թէ նոյն իսկ Պօլստիայ գրականութեան մէջ չատ մը կարեւոր մոռացումներ ունեցած եմ եւ առաջ կը բերէ քանի մը օրինակներ: Կ'ընդունիմ թէ Մ. Ն. Բնագէտի գիտական գեղեցիկ յօդուածները եւ Նաւարեանի գրական ուսումնասիրութիւնները ինչպէս նաեւ ուրիշ մէկ երկու կարեւոր գրուածքներ եւ անուններ անյիշատակ մնալու չէին եւ անշուշտ պիտի չմտային եթէ յօդուածս նոյնութեամբ հրատակուած ըլլար եւ ինծի անծանօթ պատճառներով

խմբագրութեան կողմէ յապաւուած չըլլային ինչ ինչ մասեր ուր
գնահատալից յիշատակութիւններ եղած էին նաեւ Մ. Ն. Բնագէտի
եւ Նաւարեանի մասին: Շահնուրի Բարեկամը ասոնցմէ զատ իբրեւ
կարեւոր մոռացում կը յիշէ նաեւ Բարգէն Վրդպի քանի մը ու-
սումնասիրութիւնները եւ Պարոյր Քէչեանի մուտքը գրական հրա-
պարակի մէջ: Բայց Շահնուրի Բարեկամը չէ՞ խորհեր թէ այս կեր-
պով հարկ պիտ' ըլլար անագին ցանկ մը մէջ բերել: Քասիմի Նարե-
կի թարգմանութիւնը յիշած էինք հրատարակուած գիրքերու շար-
քին մէջ եւ նոյն իրաւունքով չէինք կրնար յիշել հայ մեկնիչներու
թարգմանութիւնը որ իբրեւ գիրք հրատարակուած չէ, այլ Բիւ-
րակնի մէջ մաս առ մաս հրատարակուած: Շահնուրի Բարեկամը
ինչո՞ւ չդիտեր թէ նոր երեւցող գրագէտներու վրայ խօսելու ատեն
Մանգուսին շրջապատող խմբակին մէջ մէկ քանիներ ալ յիշած ենք
առանց անուն տալու եւ հետեւաբար երբէ՞ք միտքերնուս անցած
չէ անիրաւութիւն մը ընել Պարոյր Քէչեանի եթէ զինք չինք յիշած
յանուանէ, ինչպէս ուրիշ ոչ նուաղ արժանաւոր նորեր ալ չենք յի-
շած յանուանէ: Եթէ սակայն Լեւոն Քիւրիճեանը միայն յիշած ենք,
պատճառն այն է որ իր երեւումը միւսներէն աւելի առաջնութիւն
ունի եւ իր ցարգ ունեցած գրական գործունէութիւնը ամէն երաշ-
խիք կընծայէ մեզ իր մասին ապահով դատաստան մը ընելու:

Զիֆթէ-Սարաֆի մասին ըրած յիշատակութիւնս ալ Շահնուրի
Բարեկամին կարգ մը գիտողութիւններու տուն տուեր է: Ինք մէկ
կողմէ կընդունի թէ Զիֆթէ-Սարաֆ «ներկայի երիտասարդ գրող-
ներուն ամէնէն յուսալիցն է» թէ ան «կը մշակէ ծաղկաւետ ամու-
ր իրեն յատուկ հրապոյրով», բայց միւս կողմէ զիս տարօրինակու-
թիւններու վրայ հիացող կը համարի Զիֆթէ-Սարաֆը զովամ ըլլա-
լուս համար: Շահնուրի Բարեկամը ինչո՞ւ չի թուիր հասկնալ թէ
Զիֆթէ-Սարաֆին 1903 տարւոյ մէջ գրածներուն վրայ է խնդիրը,
չէ՞ թէ երբեմնի Բիւզանդիոնի մէջ գրածներուն վրայ, թէեւ Զիֆ-
թէ-Սարաֆի նոյն իսկ երբեմնի գրածները զուրկ չեն գրական ար-
ժէքէ հոգ չէ թէ հնարածոյ տարօրինակ՝ բառեր պարունակած ըլլան:

Ինչպէս ցոյց տուինք՝ Շահնուրի Բարեկամին մատնանիշ ըրած
մոռացումները որոնք հաշիւ 3-4 հատ են, եթէ նոյն իսկ իր կար-
ծածին պէս կարեւոր բաներ ըլլան, դարձեալ չեմ կարծեր որ մեր
հրատարակած տեսութեան համեմատ արժէքէն բան մը պակսեցնեն,
Բայց Շահնուրի Բարեկամը կը կարծէ թէ դեռ ուրիշ շատ՝ կարեւոր
մոռացումներ ալ ունեցած եմ զորս սակայն մատնանիշ ընելու
ձանձրութիւնը չուղեր յանձն առնել եւ ինքզինք կը չքմեղացնէ
ըսելով թէ «այսպիսի աշխատութիւն մը բոլոր տարուան գրական
արտադրութիւններուն վրայ լարուած ուշադրութեամբ մը միայն
կընայ գիւրանալ կամ մասնաւոր ուսումնասիրութեամբ», աշխա-
տութիւն մը՝ զոր ինք չէ կատարեր: Բայց եթէ ինք այդ աշխատու-

թիւնը չէ կատարել, ինչէն դիտէ թէ դեռ ուրիշ շատ մոռացումներ ալ ունեցիր եմ . . . : Թո՛ղ ներէ Շահնուրի Բարեկամը եթէ իրեն դիտել տամ թէ այդ գրական տեսութիւնը իր կարծածին պէս հարեւանցիօրէն պատրաստուած չէ: Զայն պատրաստողը 1903ի սկիզբէն ի վեր լարուած ուշադրութեամբ օրը օրին ծանօթագրած է գրական ամէն ուշագրաւ դէպք ու զրուածք, ու ասով ալ չքաւականանալով տարւոյն վերջը իր ձեռքին տակ ունեցած եթէ ոչ օրաթերթերը, գէթ շաբաթերթերու հաւաքածոն ծայրէ ի ծայր աչքէ անցուցած է եւ ըստ այնմ պատրաստած է իր գրական տեսութիւնը: Շահնուրի Բարեկամը ինքն է որ հարեւանցի դատաստան մը կընէ այս խնդրոյն մէջ՝ կարծեցեալ թերութիւններու եւ մոռացումներու խօսքը ընելով, առանց սակայն դանոնք մատնանելի կարենալու, եւ իր հապճեպին մէջ՝ նոյն իսկ չի տեսներ թէ հա ալ նիւթերու դասաւորութիւն ըրած եմ Պ. Քէչեանէն ո՛չ նուազ խնամքով:

Զեմ կարծեր թէ Շահնուրի Բարեկամը անձնապէս զմզմօ մնալու պատճառներ ունեցած ըլլայ իմ գրական տեսութեանէս արդէն ըսած չէի՞ թէ ոչ ոքի իրաւունք կուտամ սրանեղելու եւ թէ «հա կը յարդեմ բոլոր անոնք որոնք կաթիլի մը չափով իսկ մասնակցեցան օրուան գրական ու մտաւորական շարժման» . . . :

ՅՈՎԷ. ԳԱՋԱՆՃԵԱՆ

Յ. Գ. — Ուրիշ շաբաթաթերթ մըն ալ իր սրանեղութիւնը յայտնէր է այդ տեսութեանս առթիւ որովհետեւ Ա. Փանոսեանի արժանաւոր յիշատակութիւն մը չեմ ըրեր, թէ իր յանգուոր քրօնիկները քիչ մը անհամ եմ դտեր. — Է՛հ, ասոնք ճաշակի խնդիրներ են եւ ոչ ոք զիս կընայ բռնադատել որ իր ճաշակը ունենամ այդ կարգի քրօնիկներէ համ առնելու համար: Կը յարդեմ սակայն Ա. Փանոսեանի մշակած բուն բանաստեղծական սեռը:

ՆՈՅՆ

Ք Ք Ո Ն Ք Ա

Ապաշխարանքի, քաւութեան եւ զղշումի այս օրերուն, երբ Հատաքը կը պատուիրէ մեզի աշխարհային բոլոր ունայն բաներէն խոյս տալով, մտնել առաքինութեան շաւիղին մէջ, յիշել մեր քրիստոնէական պարտականութիւնները որ կը խրատեն մեզի ներողամիտ աչքով նայելու մեր զրացիներու թերութեանց, յանցանքին եւ մոլորութիւններուն, երբ Կրօնքը կը թելադրէ մեզի մոռնալու մարդկային պզտիկութիւնները, մեր հին ու նոր ատելութիւնները, ոխերը եւ սրտմտութիւնները եւ կը յանձնարարէ մեզի սիրել մեր ընկերները մեր անձին պէս եւ ընկերակիները . . . այնպէս ինչպէս, կը փափաքին որ սիրուին, այո՛, հաշտութեան, եղբայրութեան այս

վսեմ, մաքուր օրերուն, սատանան գործ չունի եւ զուգադիպութիւնը այնպէս կը բերէ որ Նուրհան, մեծ պահոց չորեքշաբթի օրը — օր մոխրո՞ց . . . Ի՞նչ խէր կ'սպասէք այդ օրէն — յօշուած մը դրէ եւ անոր մէջ ըսէ բաներ մը որոնցմէ կ'երեւայ թէ շատ անորժամ ըլլալու չեն այն հայերը որ Իզմէրի տշնուականութիւնը Պասմախանէն փոխադրեցին Քարափին երկայնքը, մինչեւ Բունթա, անցնելով Պէլա-Վիսթայէն, Թրասայէն, Բարալէլէն եւ սքրօնէնա Պօեաճիտիբայէն:

Նուրհան, այդ սմահղուկը, պէտք չէր մոռնալ թէ ճշմարտութիւնները ըսուելու չեն նոյն իսկ մեծ պահքի մէջ եւ երբ ասանկ *gaffe* մը կ'ընէ, ինծի կը թուի թէ բոլոր պատճառը գլխին մէջ տակաւին գտնուած շանբանիայինն է որ բարեկենդանի վերջի օրէն մինչեւ մեծ պահքի երրորդ օրը ժամանակ չէ ունեցած շողիմանալու, հաստատամտութիւն մը որ Քրամէրին ծախած բոլոր փրփրացող եւ անփրփուր գինիներուն յատուկ է:

Նուրհան, *bon enfant* զգացումներէ մղուած, կը ցաւի իրաց արդի վիճակին վրայ եւ համերաշխութեան ջերմէն բռնուած գիտել կուտայ թէ Նալըին եւ Հայնոցին մէջ բացուած խրամատը զոյութեան իրաւունք չունի եւ աղէտաբեր կրնայ ըլլալ երկու կողմի *réputation*ին համար ալ եւ գովելի եռանդով մը փափաք կը յայտնէ որ Նալըի հայերը չի մոռնան թէ Ս. Ստեփաննոսի հսկայ զանգակատան չուքին մէջ մեծցած տղաքներ ենք ամենքս ալ, թէ մեր նախնայրերը առանց դասակարգի խտրութեան մի եւ նոյն չըջափակին մէջ կը քնանան քով քովի, թէ մեր տղայութիւնը Հայնոցի սալայասակներուն վրայ անցուցած ենք, թէ ամենքս Լուսաւորիչի միեւնոյն պատկերին առջեւ աղօթած ենք եւ ծնրադրած եւ վերջապէս յիշեցնել կուտայ թէ ուր որ ալ տարածուած ըլլանք, այս քաղաքին մէջ իր անցելովը փառաւոր Մեսրոպեան վարժարանը մեր ամենուր եղած է, Հիւանդանոցը, Որբանոցները մեր ամենուր են եւ ինչ որ ըլլանք, ուր որ ալ բնակինք, վերջ ի վերջոյ միեւնոյն գերեզմանատան մէջ պիտի տանին մեզ շարել՝ ամենուր վրայ ալ միեւնոյն աղօթիւնը կարդալով անխըտիւ, որովհետեւ հոն, հաւասարութեան այդ դաշտին մէջ, հարուստին եւ աղքատին վրայ կարդացուած աղօթքներուն մէջ տարբերութիւն չկայ բնաւ, ի բաց առեալ աղօթքներու եղանակին մէջ որ հարուստին համար *brioso* կերգուի իսկ աղքատին համար *prestissimo* . . . :

Նալըցիները սակայն — գէթ անոնցմէ մէկ քանին — հեշտ աչքով չեն կտրդացած այդ յօշուածը եւ առանց խորը թափանցելու անոր մէջ պարունակուած իմաստասիրութեան եւ մաքուր ոգւոյն, տառու քերս կողմէն ելած մարդոց պէս, կրակ կարած են եւ իրենց արժանապատուութեան գէմ վերաւորիչ բաներ գտնել կարծած Նուրհանի ստորագրած տողերուն մէջ: Չեղքերնուն եթէ գայ

մէկ դգալ ջուրի մէջ պիտի խեղդեն Նուրճանը, եւ թերեւս անոր հետ մէկտեղ բոլոր աշխատակիցները Մամուշին . . . :

Դիւրագրգիռ եւ զիւրաշղթած՝ ինչպէս որ են Քարափին եւ ասոր ետեւը բնակող տիկիները, կերեւայ թէ չեն կրցած հանդուրժել որ զիտողութիւն ըլլուի իրենց այն այլանդակ ունակութեան վրայ ուրով կուգին մասնաւոր եւ մնայուն անջրպետ մը դնել իրենց եւ Հայնոցի բնակիչներուն միջեւ եւ չեն ներքի որ վայրկեան մը իսկ կասկածի տակ դրուի իրենց նորաստեղծեալ ազնուականութիւնը, ազնուականութիւն մը *marqué au coin*, եւ որ անշուշտ օրին մէկը իր տեղը պիտի ունենայ կօթայի տօմարին մէջ:

Իբրեւ ազնուականութիւն՝ ազնուականութիւն ունի՜ն անոնք, պէտք չէ ուրանալ, եւ յետոյ նախանձոտ կերպով մը եւեթ պէտք չէ որ Հայնոցը քէն պահէ այն երանելի եւ երջանիկ արարածներէն որ քէն կը բնակին, յիմարութիւն է պարզապէս անոնց հետ *parallèle* քաշել ուղելը եւ վերջապէս անոնք որ այս անհաւատարմեան դէմ կը իջնեն, կրնան վշտացնել կիֆրէն որ—պէտք է ընդունիլ—այնքան ազնիւ հիւրասիրութիւն մը կընծայէ մեր հայերուն երբ անոնք Չային եղերքէն, ծովին եզերքը կը փոխադրեն իրենց խաչակիրներէն աւելցած ազնուականութիւնը:

Եւ ինչո՞ւ համար կուգէք որ անոնք, եալըցիները մեղմէ աւելի ազնուական չի համարուին. մտիկ ըրէք Տիկին Ք.ի որ անցեալ օր սա բացատրութիւնը կուտար ինծի իրենց զերիվերութիւնը հաստատելու համար:

— Երեւակայէ անգամ մը, կըսէր յօխորտանքով, թէ մենք Բաֆենի քով կը հազուինք, իսկ անոնք. . . Նուարդին, մենք մեր պարէնները Բօթէնէն կը դնենք, իսկ անոնք. . . Պալապանեանէն, մենք մեր չըջաղեանները *taffetas*ով *double* ընել կուտանք, իսկ անոնք *taffetaline*ով, մենք *prof*եր կը խաղանք, անոնք *բաւսրա*, մենք *Փրանսերէն* կը խօսինք եւ անոնք եւ ոչ իսկ հայերէն. մենք հայերէնը յոյնի պէս կը խօսինք, իսկ անոնք յունարէնը հայու պէս, մենք *Փլըրքը* խօսքով կընենք, անոնք. . . ձեռքով մենք *Ֆիկարօ* կը կարգանք, իսկ անոնք Մանգուսի *Էփեար*, մենք հիւրերուն թէյ կը մեծարենք, իսկ անոնք *քուրուճի րեչեչ*. . . :

Եւ դեռ տիկինը պիտի շարունակէր իր բաղդատութեան եզրերը աչքիս մէջ խօթելու եթէ դիտել չի տայի իրեն թէ իր զիտողութիւնները շատ ցամաք էին հակառակ եալըէն եկած ըլլալուն եւ թէ Բաքէնին քով հազուիլը շատ շատ հարստութիւն մը կրնար կենթադրել, տալ բայց ոչ ազնուականութիւն մը, եթէ այսպէս չըլլար, Բարկիւս բոլոր *demi-mondain*ները մէյմէկ դժուհիներ, մէյմէկ մարքիզուհիներ պիտի ըլլային, որովհետեւ ասոնք ոչ միայն Բաքէնի քով կը հազուին, այլ նոյն իսկ Բաքէնի քով կերթան եւ կը . . . հանուին:

Իրաւ է որ Յալըցիները մէկէ աւելի առաւելութիւններ ունին Հայնոցիներուն վրայ աշխարհիկ տեսակէտով միայն: Առաջինները շարունակ չփման մէջ ըլլալով Եւրոպացիներուն հետ, բնական է որ շատ աւելի նրբացած, շատ աւելի զարգացած են եւ կրնան աւելի *bonne figure* ընել աշխարհիկ որ եւ է սալօնի մը մէջ:

Մինչդեռ Հայնոցի աղջիկները տղաքները — հա՛րկ է ըսել թէ բացառութիւնները չենք մոռնար — շատ կապած-աւել կըթուծուին մը ստացած են աշխարհիկ կեանքի դպրոցին մէջ:

Եւրոպական որ եւ է լիզու մը չեն խօսիր մարդու պէս, աշխարհի բաներու վրայ որ եւ է տեղեկութիւն չունին, եւ ապահովապէս չլմորած մոլորած կերպարանք մը պիտի առնեն երբ ներկայ ըլլան սրահի մը մէջ ուր Եւրոպացիներ ալ կը գտնուին: Եալըցիները քիչ մը աւելի ճիշտ ունին, քիչ մը աւելի մարդուած են եւ դիւրութեամբ կրնան կացութիւնը փրկել երբ ննդը մնան:

Եւ ասիկայ անոր համար է որ օտար աղջիկներու հետ շատ կը տեսնուին, աւելի շատ եւրոպական թերթեր կը կարգան եւ աւելի շատ կաշխատին ընտելանալու համար կենցաղադիտութեան պայմաններուն հետ:

Կենցաղադիտութիւնը էն յետին բանն է որ ծնողքները կը սորվեցնեն մեր Հայնոցի երկսեռ երիտասարդութեան:

Այս ըսածներս կրնան շատ մը դիւրազգածներուն ատեւութիւնը հրաւիրել վրաս, բայց ատիկայ պատճառ մը չպիտի ըլլայ որ ըրածէս զղջամ, որովհետեւ նպատակս միայն եւ միայն ւսնոնց անձնասիրութիւնը գրգռել է, այն համաշուփով որ այս տողերը պատճառ պիտի ըլլան որ աւելի կարեւորութիւն տրուի արդի աշխարհիկ պահանջումներուն մշակման եւ յետոյ ինչ որ կուզեն թող ըսեն. *Qui aime bien, chatie bien* . . . :

Այս ամեն բաները տեսնելովս հանդերձ Եալըցիներուն բարկութիւնը կերպով մը չեմ կրնար արգարացնել, եւ իրաւունք չեմ տար իրենց երբ վշտանալ կը ձեւացնեն Նուրհանի յօդուածէն: Բայց նպատակով գրուած չէր բայց եթէ հաւելցնել Եալըցիներուն թէ մեր Իլմիրի հայերու առջեւ երկու տարբեր թաղերու բնակիչներուն մէջ խտրութիւն մը գոյացնել տալ ուղիւր անհեթեթութիւն մըն է սոսկ որ երկու կողմին համար ալ պատուաբեր չի կրնար ըլլալ:

ԸՆԿՃՈՒԱԾ ՍԻՐՏԵՐ*

Ռամիկ ժողովուրդը մարդկային կեանքի բովանդակ ինկածութիւնը ու կին դասակարգին ընդհանրապէս բարոյական յետամնացութիւնը այնքան ցաւալիօրէն իրեն վերստանած կը նկատէ, ու ասիկա այն շատ մը պատճառներովը որ տգիտութեան ու կղերականութեան երեսէն կը ծագին իր մօտը: Ու քիչ անգամ իր նեղ ու ամուլ չըջանակէն գլուխը վեր առած խաչոտ աչքերով կուզէ հաւատալ որ իրմէ վեր բարձրագոյն դասին մէջ, ու մանաւանդ աչքի զարնող անձնաւորութիւններ իրենց շատ մը յոխորտացումներէն ու բովանդակ իմաստութիւններէն վերջը՝ ատենք այդ ազնուականները, այդ կիրթ ճաշակի տէր ու բարերնոյթ տղամարդերը՝ առատութեան ու ճոխութեան բոլոր վայելքները ձեռք բերած, զան հասնին վերէն գէպի վար ընկերութեան այն խառնուրդին մէջը ուր ռամիկը իր անկումը կողբայ, ու յետոյ մարդեր ալ կ'ըլլան անոնց բարձրացումին ցանկացող:

Զարմացողներ, մատերնին շուրթերնին տանողներ քիչեր չէին սակայն իմանալով որ ամուսնացած ու տեղին մէջ ընտանիք կադմոզ Օհան Էփ'ն յարկարծակիօրէն մերկացումը ունեցած էր իր միւս չպարէն ու ալ հակած էր գինովութեան գարշաբոյր այն կեանքին ուրկէ ամէն իրիկուն մութին մէջ զուրս բերուող ճիւղներու պէս տունէն ներս կը մտնէր ինքը, ուր հէզ կին մը գրեթէ մատղաշ ու մանկական հասակով գոհար էակ մը թաշկինակը աչքերուն, կաղերսէր այնքան յաճախ, կը փաթաւէր ոտքերուն, միշտ սովորութեան մը պէս կոխկռտուելու համար անոր ոտքերուն տակ բզիկ բզիկ եղած ու աղճատուած, մինչեւ որ գիշերային լռութեան մէջէն զուրսը ցուրտին տակը անօթի մնացող լակոտներու ողբերգական կաղկանձումներուն պէս լսէին բարակ ու անզօր ձիւր Զարուհին ու վրայ հասնէին ազատելու համար զինքը: Գոնէ այդ լակոտները ցուրտէն ու անօթութենէն լաց կ'ըլլան կըսէր Զարուհի շատ անգամ, ո՛հ, այս տառապանքը, ճոխութիւններու այս խառնակոյտին մէջը եղած անհունապէս աւելի ճնշիչ իր թուի ինձի:

Ու ալ սովորութեան մը պէս որ անկարելի կ'ըլլայ անկէ ետ կենալ իրիկունին ցեխերու մէջ տապալակած, փողոցի անցորդներ կամ շատ տեղ բարեկամներ կ'ըլլային զինքը տուն առաջնորդողները: Մէկ երկու ժամ հանգիստէ վերջը, երբ ինքզինքին զիտակցութիւնը կուսնեար ներհակ մտածողութիւններէ մղուած յուսադրիչ ու մեղմ խօսքերէ վերջը սիրաշաշիլ ալ կուզէր Զարուհին, կ'երգնուր իր պատիւին վրայ որ շատ բուռն չպիտի ըլլար այսուհետեւ, կը գգուէր կը համբուրէր զանի, աչքերը կ'արցնոտէր, ու

* Տես Թիւ 8, երես 206:

մարդ պիտի կրնար ըսել որ դադանային վայրագ բնութիւնը փախ տուած է այլեւս:

Յուսադրուող հէգ կիւնը չպէտք է չափազանցել որ իր ամբողջ ամուսնական կեանքին մէջ հաղիւ թէ կրնար յիշել միայն մէկ շաբաթ որ ատեն ամուսինը մեղմ ու հաշտ եղած ըլլար իր հետը:

Ու ասիկա սակայն այն ատեն, երբոր Պօլիսի ծանօթ տունէն բացարձակ ու վճռական կերպով կիմացնէին իրեն գործէ քաշուած ըլլալը, թէ ալ յարաբերութիւններ չպիտի ունենար ինքը:

Շաբաթ մը ամբողջ արտակարգ անդրադարձում մը ունեցաւ իր բոլոր գործերուն ու ըրածներուն վրայ: Գիտովութիւնը ու իր վարած անպատիւ կեանքը մեծկակ ձախողուածքներ առաջ բերած էր: Ինքը չէր զգար ասոնք մինչեւ այդ վայրկեանը Ու ալ սակայն ամէն յոյս ու իրականութիւն ցամբելէ վերջը, խեղդուելու տարուող անկենդան զիականերու պէս որոնք վերջին անգամ դատարկ փրփուրներուն կը դիմեն, ինք հրկար բարակ հաշիւներ ծրագրելէ վերջը նոր կեանքի մը սկզբնաւորութեան համար, բոլորովին յուսախաբութեան մատնուեցաւ. այն ատեն իսկ երբ իր աները բացարձակապէս մերժեց դրամական փոխաւութիւն մ'ընել:

— Օհան էֆն, Օհան էֆն կը ցուցնէին մատներով ամէն զիէ, ու փողոցի լակոսները մինչ իսկ բոլորովին անսովոր ու արտաուոց էակի մը հանդիպումովը կ'ոռնային ուժգնօրէն, ու ինք ետ չէր ուղեր դառնալ օչտ մ'ըսելու, հաւասարակշռութիւնը կ'որսնցնելով չիցնալու համար:

Ու երբ վերջին անգամ ալ Ջարուհին իր երկու պզտիկներովը հօրը տունը փախտուած էր, ինքն ալ Օհան էֆ, ատեն մը ինքզինքը ու իր գործերը մոռնալու համար ձգեց հեռացաւ, այն յոյսով որ վերադարձին իր կիւնը ու զաւակները քովը պիտի ունենար, ու յետոյ անոնք շուտով պիտի մոռնային ամէն բան:

Պ

Դուրսը գէճ խաւար մը պատած էր, թանձր ու որոշ, որ սակայն ինքզինքը զգալի կրնէր աչքերու հէնց խորքին մէջ: Ու գիշերային բովանդակ մտածողութիւններովը ինքզինքը չարչրկած ա'լ բացարձակապէս անկարող կըզգար ինքնիրեն մեկնաբանելու ցորեկուան առեղծուածը:

Քիչ շատ ուսումով առաջ եկած միամիտ գեղացի աղջիկ մը, որ սակայն ունեւոր հօր մը խնամքներուն ներքեւ փափկացած սիրուն էակ մը դարձեր էր, տեսակ մը խորթ ու տարամերժիկ աղջիկ մը գիւղացիներու բոլոր միւս առոյգ ու թուխ ծնունդներուն քովը, որոնք արտերուն վրայ եւ ջուրերուն մէջ տնական զբաղումներու տուած կըլլան ինքզինքնին աշխատանքի բուռն թափով մըն ալ որ հարկաւորապէս կը սրբէ կը տանի իրենց վրայէն կանացի ամէն

բան որ իրենց զլացուած չէր:

Մարտիկ աղայ գիւղին մեծը, հողերու ու քանի մը տտանակ եղներու տէր մարդ, քաղքենի մարդերու հետ միշտ լաւ յարաբերութիւններ ունեցած էր, մէկին սիրաւ կտարած չէր, ու վերջերը մանաւանդ բողոքական միսիօնարներու տաք գործունէութեանը միջոցին այդ նոր սխառէմին յարած բժախնդիր ու ջերմեանդ հաւատացեալ մըն ալ եղած էր ինքը:

Օհան էֆօին հանդիպումը բարեդէպ միանդամայն անակնկալ զարկ մը բերաւ իր գլուխին, ու զրեթէ վայրկենապէս առանց չառ մը ուրիշ մանրամասնութիւններու մէջ մտնելու կարգադրած էր ամէն բան, յոսորտալու ու սանկ քիչ մըն ալ ինքզինքին կարեւորութիւնովը պարծենալու պատճառներ ստեղծած ըլլալու համար:

Ու ալ անկէ վերջը Զարուհի մինչեւ ամուսնութեան օրը կանխագուշակ վախերու կսկիծին ներքեւ խպնոտ ու տխուր ալ եղած էր ծնողքի կամքէն չհեռանալու բացարձակ ու ճնշիչ տրամադրութիւնով մը:

Ինքը իր սիրտի հաշիւներուն մէջ աւելի զգայիկ ու անտրամբան, աչքերուն սէրի բովանդակ հուրքովը աւելի գեղեցիկ ու հրապուրող ամուսնութեան օրէն խակ չէր կրցած ըմբռնել որ ընտանեկան օջախի մը զարդը ըլլալով՝ կը տարուէր, թէ ոչ տարբեր բան մը . . . որին դադանիքը հիմակ տարիներ ետքը կը պարզուէր աչքերուն առջեւ ու որը իր անհուն պէսպիսացումներովը կը ճնշէր կը ճնշէ՛ր դառնապէս ղինքը:

Ու այս զգուանքը, անոնքի կեանքի մը տարադէպ զրուագիւնքովը երանգաւորուած, ու այդ խորունկ վիշտը այնքան ծանր ճնշած իւր սրտին, տակաւին էրկան ձեռքէն փախկնով հօրը տունը գալու ատենն իսկ, երբ անդին Օհան էֆօ ինքնիրեն հեռացումը, անյայտացումը փնտռած էր պահ մը, կը մեղմանային, կը չոզանային աչքերուն առջեւէն, ու բոլոր բաներուն մոռացումովը դէպի ետ նայող ակնարկներ կը պտտցնէր շուրջը իր որբացած գաւակներուն հայրը փնտռելով, նոյն բոյնին վերադառնալու համար, հաւքերուն պէս որոնք իրենց մոլորած ձագուկները կը ժողվեն իրիկունին արեւմարքը դեռ չի հասած:

Ուժը հատած էր, իր գաւակներուն պաղատողին հայուածքները խոր վերքեր կը բանային, ու ինք ամէն օր համոզիչ բառերով կը հանդարտեցնէր ղերենք որ վաղը կամ միւս օր վերադառնալու էր անիկա, թէ կարմրուն պուպրիկներ ու պզտիկ սայլուկներ պիտի բերէր անի:

Ինչո՞ւ, ի՞նչ ընելու համար գացած էր Օհան էֆօ, ոչ ոքի համար յայտնի բան մըն էր ատի, ու ամբաներ անցնելէ վերջը յաջողութեան ալ բոլորովին անյոյս, կմախացած ուրուականի մը պէս որ ինքզինքը կը պտտցնէ, ներքին դառն աւերքով մը լեցուած, ու

յայտնի պաղատանքով մը գլուխը կախ ու վիզը ծուռ անդամ մըն ալ կը գտնէր ինքզինքը զաւակներուն ու կնկանը քով:

Զարուհի երբ տաքուկ ողջագործութեամբ կը զատուէր էրիկին քովէն, գծուարաւ կըցաւ մօտ բերել պղտիկ մանչն ու աղջիկը որոնք օտար ու բոլորովին անծանօթ մէկի մը սարսափովը հեռացած դացած էին:

Օհան էֆի վերադառնալէն քիչ առաջ արդէն Մարտիկ աղայ մեռած էր ջղածգական խորունկ վիշտերու ներքեւ:

Զարուհի հօրենական կորստին վիշտը էրիկին վերադարձումովը մեղմացաւ աստիճան մը, ու գոնէ ասկէ վերջը, իրենց իսկ ղեղական տունին մէջը, հօրմէն ժառանգած մեծագոյն հարստութիւնովը, կըսէր Զարուհի, Օհան էֆի պատճառներ ունենար զգաստ ու պատուաւոր ապրելու:

Բայց անիկա՝ ալ անկէ ետքը կուրծքէն զարնուած թռչունի մը պէտ, անզղայ ու խնլախորոյտ, դրեթէ լման մը մեռած, խենթութիւնով մը տարուբերուեցաւ ասին մըն ալ, մինչև որ անոնի վառանցանքներէ ձեծուած մարմինը ալ բզիկ բզիկ գետին կը զարնուէր անկենդան:

Ու յետոյ Զարուհին՝ եկեղեցիէն վերադառնալէն ետքը, պզտիկները քովը առած ներող ու անուշ ժպիտով մը աղօթեց երկար ատեն անոր հոգիին համար:

ԽՈՐՍՈՎ ՔԷՇԵՇԵԱՆ

ԻԶՄԻՐԻ ՆՈՐ ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Մեծ հաճոյքով ներկայ գտնուեցանք, անցեալ Երկուշաբթի օր, Տօք. Տիգրան Սպարթալեանի հրաւիրանօք նորահաստատ դարմանատան բացման հանդէսին ուր հրաւիրուած էին նաեւ բժշկական մարմինը, Մամուլի ներկայացուցիչներ եւ բարեկամներ:

Այդ հաստատութիւնը որ անդուգական է իր տեսակին մէջ ընդարձակ տուն մը կը գրաւէ Յունական Հիւանդանոցի փողոցը եւ ճիշդ կիցը Մխիթարեանց վարժարանին:

Ծանօթ եւ համակրելի բժշկական խումբը իր այդ ձեռնարկով իղմիրը կ'օժտէ դարմանատունով մը որու պէտքը զգալի էր բժշկական եւ վիրաբուժական տեսակէտով Տօք. Սպարթալեան իրեն օժանդակ ունի երկու խիստ կարող մասնագէտ բժիշկներ, Տօք. Եուվանովիչը ելեկտրաբուժական ճիւղին մէջ եւ Տօք. Սափա Ժէօրժիտիսը վիրաբուժութեան:

Դարմանատունը որ երկու յարկի վրայ շինուած է մեծ խնամով եւ ճշխութեամբ կահաւորուած է, ինչ որ կապացուցանէ թէ դրա

մական որ եւ է զո՞ղողութիւնն չէ խնայուած եւրոպական նոյն օրինակ հաստատութիւններու կարեւորութիւնը տալու համար անոր:

Վերաբուժական գործողութիւններու յատուկ սրահները իրենց մէջ կը պարունակեն գիտութեան վերջին կատարելութեան հասած բոլոր գործիքները, մեքենաները եւ կարասիները: Ապահովական գործիքները մանաւանդ իրենց վրայ կը կրեն կնիքը լաւագոյն գործարանապետներու եւ կը ցոլացնեն արհեստին կատարելագործեալ դրօշմը: Ելեկտրաբուժութեան յատուկ յարկաբաժինը ուր ամեն ինչ կատարեալ է, ունի նաեւ իր մէջ X ճառագայթներու վերաբերեալ գործիքներ որոնք այնքան ճարտարօրէն կը գործեն Տօք. Եու վանդիլիի հսկողութեան տակ:

Վերաբուժական գործիքներու յատկացուած գեղակերտ դարակները ցոյց կուտան մեզի հրաշալիքները վերաբուժական ճարտարագործութեան որոնք փոխանակ սարսուռ մը ներշնչելու, հիացում կազդեն մեզի այնքան շողջողուն են անոնք եւ այնքան նրբակերտ շինուածք մը ունին:

Տօքթ. Սպարթալեան իր սովորական հաճոյակատարութեամբ զատ զատ ցոյց կուտայ մեզի այդ գործիքները եւ անոնց գործածութեան նշանակը եւ իր հմտալից բացատրութիւններով կը հետաքրքրէ ոչ միայն մեզի պէս profaneները այլ նոյն իսկ բժիշկները որ խորհրդաւոր կերպով կ'ունենդրեն իրեն:

Իշմիրեան սոյն դարմանատունը կոչուած է մեծ ծառայութիւններ մատուցանելու հանրութեան, որովհետեւ վերաբուժական գործողութիւն մը կրելու գատապարտուած հիւանդները այլուր չպիտի կրնան դանել այն ամեն առաւելութիւնները որ իրենց կընծայէ այս նորահաստատ clinique:

Զուտ՝ եւրոպական մէթոտի մը վրայ հիմնուած այս դարմանատունը, բացի իր գիտական առաւելութիւններէն, ունի նաեւ confortի, պաշտօնէութեան եւ սպասարկութեան տեսակէտով բոլոր այն պայմանները որ անհրաժեշտ են այս տեսակ հաստատութեան մէջ:

Տօքթ. Սպարթալեան որ օրուան միեմպոյն մասը հոն կանցնէ քանի որ իր տանը մէջ հիւանդներ չընդունիր այլ եւս — իր անձնական հսկողութեան տակ առած է ամեն ինչ եւ այս եղանակով միշտ առաջնակարգ դերք մը պիտի տայ այդ cliniqueին:

Ներքին տնօրէնութիւնը յանձնուած է այդ գործին վարժ եւ խղճամիտ մարդու մը, Տիար Մաղաք Մինասեանի, որ քիչ ժամանակի մը մէջ իր կարողութիւնը կրցաւ ցոյց տալ երբ միջոց մը հրաւիրուեցաւ Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ Տնօրէնի պաշտօնը վարելու:

Ներքեւ երկտասարդ բժիշկներու այս ձևաներէցութեան ողին գոյիստի արժանի է ամեն տեսակէտով եւ տարակոյս չունինք որ գոյ-

հացուժ պիտի պատճառէ ամեն գաղութներու մէջ հաւասարապէս եւ ի մասնաւորի հայերուս եւ յոյս մեծ ունինք որ փայլուն յաջողութիւններով պիտի պսակուի իրենց այս նոր ձեռնարկը, ինչ որ արդէն մաղթեցին իրենց, պաշտօնակիցներ եւ բոլոր հերկաները բացման հանդէսին օրը:

ԵՐԱՊԱՊԱՂ

ՄԵՐ ԿՅԱՆՔԷՆ

* Ազգ. Հիւանդանոցի ետևի գետնին վրայ Ազնաւորեան Կարապետ էֆ. ի ծախքով կառուցանելի տուններուն շինութիւնը արդէն սկսած և փութոյ պնդութեամբ առաջ կ'ուարուի, այնպէս որ յուսալի է թէ մինչև առաջիկայ Սեպտեմբեր ամբողջապէս աւարտին և վարձու տրուելով շահաբեր ըլլան Ազգ. սնտուկին:

* Ուսումն. Խորհրդոյ երեք անդամոց վրայ աւելցած է նաև Տօթ. Ստեփան էֆ. Թէրզեան՝ իբր անդամ նոյն խորհրդոյ: Կ'շնորհաւորենք Տօթ. Թէրզեան էֆ. իր նրծական նոր պաշտօնին համար և յաջողութիւն կ'մաղթենք:

* Գոհութեամբ կ'իմանանք թէ քաղաքիս հանրաձանօթ հայ արուեստագէտ Տիար Մարտիրոս Խասկալեան, որ վիմագրական, գինկօկրաֆի և փորագրութեան շատ յաջողուած գործեր ցուցադրած էր Աթէնքի արուեստահանդէսին մէջ, ոսկի շքարամով վարձատրուած է նոյն արուեստահանդէսին գնահատիչ մասնախմբին կողմէ: Այս առթիւ աւելցնենք նաև թէ Տիար Մ. Խասկալեան ընդունած է ողորջալի նամակ մը Մարտիրոս մէջ ի մօտոյ կազմակերպելի ճարտարարուեստական ցուցահանդէսի Տնօրէնէն, որով կ'ինդրուի իրմէ ընդունիլ գնահատիչ մարմնոյ անդամակցութիւն, սաշտուն մը որ իրաւունք կուտայ իրեն՝ անմրցելիութեան վկայական ստանալու: Ի սրտէ կ'շնորհաւորենք Տիար Խասկալեանը իր արուեստագէտի տաղանդին և արժանացած գնահատման համար:

* Անցեալ շաբաթ մեր Կ. Պօլսոյ հայ պաշտօնակիցներն հրատարակած էին թէ Խաբէրդի բանտէն անպարտ արձակուած են խումբ մը հայեր: Ուրախութեամբ կ'աւետենք թէ այդ անպարտ արձակուածներու մէջ կ'գտնուի նաև տաղանդաւոր զը-

բագէտ Տիար Ռուբէն էֆ. Զարդաբեան որ եօթամսեայ բանտարկելութենէ մը յետոյ շնորհիւ Կայս Կառավարութեան արդարադատ ատենաներուն՝ իր վրայ ծանրացող ամբաստանութենէն անպարտութեան վճիռ ստացած է և այսպէս անգամ մը ևս անժխտելիօրէն հաստատուած է իր բարի և հաւատարիմ հպատակութեան հանգամանքն առ մեր Օգոստոսիառ Վեհապետը: Աներկբայ ենք թէ Տիար Ռ. Զարդաբեանի անպարտ արձակման այս բարեբաստիկ լուրն անխառն բերկրութեամբ պիտի լեցնէ անոր բազմաթիւ բարեկամներուն և համակիրներուն սիրտերը:

ԳՐԱԿԱՆ

* Ստացանք «Երազիր կենաց» անուն բարոյալից գրքոյկը, գործ Սերովբէ Վրդ. Սամուէլեանի, Միարան Ս. Երուսաղէմի, կ'պարունակէ աստուածաշտուծեան, կրօնի, աղօթքի, սիրոյ, աշխատութեան ուսման, բարեկրթութեան և զանազան առաքինութեանց վրայ մասամբ ինքնադիր և մեծ մասամբ հայ և օտար ձեզիմակներու կողմէ յայտնուած հատուկ կարճ և վճռական զաղափարներ որոնք մեծապէս կ'նպաստեն լաւ նկարագրի մը կազմութեան, ինչ որ գրքին նպատակն է արդէն և արժանի ընթերցման ամէն կարգի անհատներու համար: Գինն է 5 զրուշ:

* Վարսամի վիպակը Ժան Ռիշէնէ՝ տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ յաջորդ թիւին մէջ պիտի երևի:

ԳՐԱԿԱՆՊԵՏԱԿԱՆ

* Քաղաքիս Բարձր. Կուսակալը նորոգ կազմեալ Թաղապետական Ժողովին նախագահ ընտրած է Վսեմ. Էշրէֆ փաշան: Նոյն ժողովին անդամ ընտրուած է նաև քաղաքիս երևելի վաճառականներէն Սէրգօ պէյ Պալեօղեան:

ՀԱՄԱՐԱՐՆԱԳՈՐԾԱՆԵՐ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

★ Դնատայի (Թիպէտ) Տալայի Լաճան այս խորհրդատու անձնաւորութիւնը, Բարիզի գոհարաւաճողներէն մէկուն յանձնարարած է շինել իր սրբազան խորհրդանշաններէն մին՝ **Չեպոնը**։ մեծ տօնի հանդիսաւոր օրերը իր աչ ձեռքին մէջ կը բռնէ այս գործիքը և անով կ'օրհնէ ուխտաւորները։ Ոսկեգոծ արծաձէ սկաւառակ մըն է այս խորհրդանշանը որ վրան կ'կրէ բուստէ անօձ մը և ամենուն վերև կ'բարձրանայ բարի **Ամբարացնայի** մէկ արձանը, նոյնպէս բուստէ շինուած։ Սկաւառակին միւս կողմը կայ յարձակելու պատրաստ գիրքով վիշապ մը՝ պատկեր երկնային կայսրութեան գործածումը։

★ Ժ. Բիրբըղ Մօրկան 50-000 ֆրանքի գնած է **Պայրենի Ծալաճէնին** և Լորտ Լիթէնի **Բօմբէիի** ձեռագիրները։

★ Մասաչուէթի (Միաց. Նահանգք) Սքրինկֆիլտ քաղաքին մէջ կ'զտնուի դպրոց մը՝ այնքան տարօրինակ իր նպատակով որքան իր կազմակերպութեամբ։ Այս դպրոցին հիմնարկութեան նպատակն է օտար գաղթականները և մասնաւորապէս Քանադական ֆրանսացիները՝ ճշմարիտ եանքիներ ընել, զանոնք վարժեցնելով Ամերիկեան լեզուին, գրականութեան եւ հնարաշրջանութեան։ Ամերիկացիներ, Ֆրանսացիներ, Սպանիացիներ, Բօլոնիացիներ, Յոյներ, ևն. բով բովի կ'ապրին հոն, օմանք պատառուն զգեստներով կոճան, յոյն մը հոն մտած է՝ առանց անգլիերէն բառ մը գիտնալու՝ իր բովն ի վեր ունենալով 40 տարեկան Սուրիացի կաթողիկ վարդապետ մը. Իտալացի գիւղացի մը, իր մայրենի լեզուին իսկ անտեղեակ, եկած է արձանագրուելու, միւս ուսանողները խօսք տուած են կարդալ գրել սորովցնել իրեն և կրթել զինք մինչև որ կարող ըլլայ դպրոցի դասընթացներուն հետեի։ Աշակերտները մէկ կողմէն մատուցական աշխատութեամբ կ'զբաղին, միւս կողմէն ձեռական արհեստներով իրենց սպորտաւոր կ'հարեն, որովհետեւ վարժարանին ճարտարարութեամբ կ'զբաղեն իրենց գործ կ'հայժայժէ. ոմանք խառնուներու ճակատները կ'ներկեն, ուրիշներ կ'օշիկ կը կարեն, իրենց ընկերները կամ դուրսէն

յանախորհրդներ կ'ածիլեն, և կամ վերապէս դպրոցին հրատարակած Օկրթին գիրքեր կ'շարեն և կ'տալագրեն։ Ֆրանսերէն և անկլիերէն լեզուներով։ Հարոնցի ուսանողները տալարութեան մէջ ամենէն յաջողակներն են։

★ Գորէայի բնիկներուն արիւնը ա'յն աստիճան խառնուած է Հոնեբու, Բիթաններու, Մոնկոններու, Թաճարներու և ճարոնցիներու արիւնին հետ՝ որ շատ դժուար է ճշգրիտ գաղափար մը կազմել նախնական տիպարին վրայ։ Գորէացիները բարեհամբոյր և հրաքաւեր են, ասկէ առաջ իրենց տունըր միշտ բաց էին ճամբորդներու համար, սակայն հպարտ են և օտարականները կ'արհամարհեն թէն յայտնի չեն ըներ իրենց այս գրացումը։ Գորէացեացի ազգային լեզուն կ'ապրիքի Զինական Մանչուրական և ճարոնական լեզուներէն։ 1897 Սեպտեմբեր ամսուն Գորէայի մէջ կային մէկ կաթողիկ եպիսկոպոս երեք տեղացի բանաստեղծ որոնք 32,217 կաթողիկ Գորէացիներու հոգևոր մատակարարութիւնը կ'հոգային, նաև 27 ֆրանսացի քարոզիչներ՝ ունենալով 27 եկեղեցի կամ մատուռ։

★ Արլի գիտութեան համար ալբուկու, նութիւնը հիւսնդութիւն մըն է և ալբուկումով բարոյապէս ու մտաւորապէս անդամալուծեալ անպատասխանատու էակ մը որ դարմանական միջոցներու պէտք ունի։ Հինցած ալբուկումները մեծ տուտոր միջոցներով բուժելու զբաղող անձներն յիշատակութեան արժանի է մանաւանդ Տօքթ. Ալվալ Թրենկէյբը, ամերիկեան բժշկական և վիրաբուժական գործէմէն, որու նախաձեռնութեան շնորհիւ է որ Միացեալ - Նահանգաց բոլոր կարեւոր կեդրոններուն և Լօնտրայի աշխատ գործաւորաց Իստ - Լիտ թաղին մէջ հիմնուած են հաստատութիւններ՝ մասնաւորապէս դարմանելու համար արբեցող այրեր և կիներ՝ բժշկական միջոցներով։ Ամեն անոնք որ այդ հաստատութեանց մէջ կ'ընդունուին՝ խնամուտ և մասնակրկիտ փառորոշանքէ մը յետոյ, կենդանութիւն ատոզնապահական մասնաւոր դրութեան մը տակ փառական է ճշգրիտ անոնց մէջ իրենց հիւսնդութեան սերքը՝ այսինքն խմելու մոլութիւնը, և իւրաքանչիւրը առանձին կ'դարմանուի ըստ տեսակի իր հիւանդութեան։ Երեցածին նայելով՝ այս դրութեան արդիւնքները շատ գոհացուցիչ են և Անկլիական ու Ամերիկեան ժողովական ընկերութիւններ կ'աշխատին ընդհանրային բուժական այս մեծոքը։

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒՐԵԱՆ

Ա. Մամուլի բաժանորդագրուածիւնը բացարձակապէս կ'ընթիւ է: Երբէք նկատողութեան չգիտի առնուի՝ առանց բաժանորդագրի ներկայանալ եղած դիմումները: Բաժնեզինք կրնան զրկուիլ Մանտարոսով, փ. գրով և կամ Թղթատան բուլով 20 հաս 1 զրուշնոց բուլը 20 զրուշի հաշուով: Կորսուած Թերթեր վերստանալ փափաքող պէտք է որ վճարեն անոնց զինքը: Հասցէի փոփոխութեան պարագային անհրաժեշտ է երկու զրուշ զրկել: Զերտարակուած յօդուածք ետ չեն տրուիր, եւ առանց բացառութեան անպատասխանի կ'մնայ այս առթիւ խնդրուած ո եւ է բացատրութիւն: Կ'ընդունուին նաեւ ծանուցումներ Հափաւոր գիներով:

Ա. Մամուլի բաժանորդագրուածիւնն է:

Թուրքիոյ համար տարեկան 50 Վեցսուսեայ 30 դրուշ

Արսասահմանի » » 12 ֆրանկ

Ռուսաստանի » » 5 ռուպլի

ՀԱՏԸ 40 Փարսա

Ա. Մամուլ ձեռքէ կ'ծախուի Պօլիս եւ կեդրոնատեղին ու միակ գործակալն է Մեծ. ՆՇԱՆ ԷՃ. ԹՂԱՆԵԱՆ Պահէ Գաբու Համիտիյէ Եստուտի, (շաբաթօրոյ Հաճի Պէֆրի խանութին դիմացը), կ'գտնուի նաեւ ինչպէս Բերաի Խոյնպէս եւ բոլոր լրագրավաճառներու եւ ծխավաճառներու մօտ հասող 40 փարսի:

Ողջակի բաժանորդագրուիլ փափաքողը պէտք է ղիմեն խմբագրութեան:

Հասցէ՝

م. ماموريان مخدومی — از مير

« آر. وليان مامول » غزتهسى صاحب امتياز ومدير مسئولی

Ս. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԽՐԱԳԻՐ - ՏԵՐԵՆ

« ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ »

Շաբաթաթերթի

Իզմիր

M. MAMOURIAN FILS

RÉDACTEUR - PROPRIÉTAIRE

de la Revue Hebdomadaire

« AREVELIAN MAMOUL »

Smyrne

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱՆԳԱԸՏՆԱՊԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

ԲԱԳԳԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ

ՎԱՐՍԱՄ

ԻՍԱ ԵՈՒՎԱՆ

ՎԱՂԻՆԱԿ

ՔԱՄԷԼԻԱ

ԿԱՐՈ

Լրագրակաճ բարեբաւ մէջ ընդունուած սովորութեան մը հաճեալ մատ, խմբագրութիւնս որոշած է այսուհետեւ մասնաւոր յոնդ մը տա Եղանախօսութիւններու, հարսնիքներու եւ չուղարկաւորութիւններու Եղարգրութեանց, յիշատակութեանց, շնորհակալութեանց եւ հարստ. Եղեանց զեկուցագիրներու համար, ամեն անգամ որ ուղղակի խնդրան մ'ըլլայ փափաքողներու կողմէ:

ՀՈՆԿՐՈՒԱԶ

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ
ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԱՊԱՀՈՎԱԶՐՈՒԹԵԱՆՑ

ՀԻՄՆԵԱԼ 1857 թ. ԱՐՅԱՅԱԿԱՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԱՆ

Ի ԲԵՇԹԱ

ԿԵԱՆՔԻ ՃԻՒՂ

Հայաճովագրեալներու վճարումս
332 միլիոն ֆր.

Երաշխատորութեան գումար
129 միլիոն ֆր.

Բացարձակ կերպով կը յայտարարենք որ Թուրքիոյ մէջ ներկայացուած կենաց ապահովագրական ընկերութեանց եւ ո՛չ մին կարող է միջեւուստն ընկերութեան հետ, աւարտար պատճառով որ այս ընկերութեան պայմանները ամենեւնեւ նպաստաւոր ըլլալով հանդերձ, սակազիններն ալ անմրցելի են. այս ամենը հաստատուելու համար բաւ է անցում մը քարիփաները ազդէ անցնել:

Ընկերութիւնը Եապահովագրէ ի դէպ մահու եւ կենաց. քե շահաւոր մասնակցութեամբ եւ քե երաշխաւորեալ տոկոսի սակերով, որպէս նաեւ աղջկանց զրամօժիտի ու մանչ տղայոց զրամագլխի կազմութեան բացառիկ ու ամենաօգտակար նպատակներով:

Ընկերութեան Դրամաւորներն են Օսմ. Կայս. Պաշայի ի Թուրքիա, Սուրիքէ ժեներալ տիւ. Դրեմի Էնտիւսքիէ ի Բարիզ, Պաշայ տիւ. Դրեմի ժեներալ Հոնկրուա ի Ֆէշրա:

Աւելի մանրամասն տեղեկութեանց համար դիմել

ՀԱՅԿ ՎԵՄԵԱՆ Եւ ԸՆԿ.

Ընդհ. գործակալք Զմիւռնիոյ եւ շրջագայից
Բասաժ Էթոյ Էփսեմէլիք ի Զմիւռնիա